

האם נודע ליעקב מה עשו האחים ליוסף?

הרב יחזקאל סופר

ספר בראשית פרק לז

(לא) וַיִּקְחוּ אֶת כְּתֻנֹת יוֹסֵף וַיִּשְׁחֲטוּ שְׂעִיר עִזִּים וַיִּטְבְּלוּ אֶת הַכְּתֻנֹת בְּדָם: (לב) וַיִּשְׁלְחוּ אֶת כְּתֻנֹת הַפְּסִים וַיְבִיאוּ אֶל אָבִיהֶם וַיֹּאמְרוּ זֹאת מִצָּאֵנוּ הֵכֵר נָא הַכְּתֻנֹת בְּנֶדֶךָ הוּא אִם לֹא: (לג) וַיִּבְרָה וַיֹּאמֶר כְּתֻנֹת בְּנֵי חַיָּה רְעָה אֲכַלְתֶּהוּ טָרֵף טָרֵף יוֹסֵף: (לד) וַיִּקְרַע יַעֲקֹב שְׂמֹלֹתָיו וַיִּשֶׂם שָׁק בְּמַתְנָיו וַיִּתְאַבֵּל עַל בְּנוֹ יָמִים רַבִּים: (לה) וַיִּקְמוּ כָּל בְּנָיו וְכָל בָּנֹתָיו לְנַחֲמוֹ וַיִּמָּאֵן לְהִתְנַחֵם וַיֹּאמֶר כִּי אֵרֶד אֶל בְּנֵי אָבִי שְׂאֵלָה וַיִּבְרַךְ אֹתוֹ אָבִיו:

קטע זה מלא תמיהות:

1. כיצד הסיק יעקב שיוסף נהרג ע"י חיה רעה [הרי האחים אפילו לא רמזו לכך, רק הביאו כותנתו המוכתמת בדמו] – אולי נחטף בידי סוחרי עבדים ונפצע במאבקו עמהם?¹
2. לא ברור מהכתוב – מי היו אלו שהביאו הכותנת ליעקב? שהרי כל הפעלים שבפסוקים לא-לב ["ויקחו" – "וישחטו" – "ויטבלו"] מוסבים על האחים עצמם, א"כ גם "וישלחו את כותנת הפסים" הכוונה שהאחים 'שלחו את הכותנת ע"י שליח' – כיצד א"כ מסיים "ויביאו [האחים עצמם] אל אביהם?!

ומה נאוו דברי הספורנו:

(לז) וַיִּשְׁלְחוּ אֶת כְּתֻנֹת הַפְּסִים. העבירוה ב'שְׁלַח'² כדי שְׁתֵּהוּ נראית קרועה על ידי חיות רעות:

¹ כדעת הרמב"ן בראשית מה, כז.

² כלומר, לדעתו אין זה מל' 'שליחות' אלא כינוי ל'חרב' [כנאמר אצל חזקיהו: "ויעש שלח לרוב ומגינים" ופירש"י שם: כלי זיין] – וראיה לשונית לדבריו: לא נאמר וַיִּשְׁלְחוּ (בבנין 'פעל' – שמתאים על שליחת מכתב) אלא וַיִּשְׁלְחוּ (בבנין הפעיל) כמו וְשָׁן בְּהֵמַת אֲשַׁלַּח בָּם

החורים המשוננים בכתונת, שהצביעו על שיני חיות שטרפוהו, הם שהביאו את יעקב למסקנה שבנו אמנם נטרף ומת.

3. אבל אם אמנם השתכנע יעקב שיוסף נטרף ע"י חיה רעה – מדוע לא דרש מהם לחפש עצמותיו ולהביאם לקבורה?! אמנם הם הקדימו לומר: 'זאת מצאנו' [כלומר, ותו לא!] אבל לא אמרו שחפשנוהו³ ונתייאשנו?

אור החיים על בראשית פרק לז פסוק לג
(לג) טרוף טורף נתכוון לומר כי 'צ' טריפות נטרף, האחד שטרפתו חיה והרגתו, והצ' שטרפה גופו למעונתה, שבזה נתיאש לבקש אחר עצמותיו לקוברם

וזולת זה היה קשה למה לא השתדל יעקב לחפש אחר עצמות יוסף לקיים בהם מצוות קבורה, והם האחים נתחכמו ואמרו זאת מצאנו פירוש לבדה בלא עצמות עמה, ומזה הרגיש כי החיה גררתו למעונתה ולזה לא הטריחם⁴ לחפש עוד אחר עצמותיו:

4. כיצד מסתדרת מסקנת יעקב שבנו נטרף ע"י חיה רעה עם דברי רש"י הבאים?

רש"י על בראשית פרק לז פסוק לג
חיה רעה אכלתהו – נלנלה צו רוח הקדש (צ"ר) סופו שתגרה צו אשת פוטיפר...

³ אם עד ארצ"מ ירדו ואמרו למשנה למלך שירדו בשביל לבקש את 'האחד איננו', האם לא יכלו לעשות מאמץ לחפש את עצמותיו בסביבה בעקבות גרירת החיה הרעה ולהביאן לקבורה!?

⁴ האמנם לא שווה 'לטרוח' כדי להביאו לקבר ישראל ולא יהא מונח כדומן על פני השדה?.. ומדוע לא העדיף אוה"ח לנמק שלא דרש מהם לחפש גופתו מחשש פקו"נ שמא ייטרפו גם הם על ידי חיה?..

לשם מה נזקק רש"י לפירוש 'דרושי' זה, מה חסר לו בפשט?
אם אמנם האמין יעקב [כפי שהוא מצהיר בעצמו!] שיוסף
'נטרף' בפשוטו ומת, כיצד תתגרה בו אשת פוטיפר? וגם
הרי לבסוף אשת פוטיפר לא אכלתהו'...

בהמשך הסיפור בפרשות הבאות, נראה במפורש שנחלקו
המפרשים האם נודע ליעקב בסופו של דבר שהאחים הם
שמכרוהו?

רמב"ן על בראשית פרק מה פסוק כז

(כז) וידברו אליו את כל דברי יוסף: יראה לי על דרך
הפשט שלא הוגד ליעקב כל ימיו כי אחיו מכרו את יוסף,
אבל חשב כי היה תועה בשדה והמוצאים אותו לקחוהו
ומכרו אותו אל מצרים, כי אחיו לא רצו להגיד לו חטאתם,
אף כי יראו לגפשם פן יקצוף ויקללם, כאשר עשה בראובן
ושמעון ולוי (להלן מט ג – ז) ויוסף במוסרו הטוב לא
רצה להגיד לו.

אלא שלדעתו ייפלא: גם אם הם מעצמם לא גילו לו, וכי
יעקב מצידו לא היה אמור לחקור את בנו יוסף או את
אחיו, כיצד התגלגלו הדברים?! [ולו רק מתוך אחריותו על
דור העתיד, להוכיחם ולתקן חטאם החמור].

אבל רש"י גורס באופן שיטתי, שאמנם נודע ליעקב לאט
לאט כל הסיפור, תחילה הבין שלא נטרף אלא נעלם
ולבסוף הבין גם שמכרוהו, עד לפרטי-הפרטים של העניין:

ההוכחה לכך איננה רק מה'מידע' שהוא חושף במסגרת הברכות לשבטים, שם השחיל להם 'עקיצות' ברורות:

רש"י על בראשית פרק מט פסוק ט
מטרף – ממה שתקדתיך בטרוף טורף יוסף חיה רעה אכלתהו
וזוהו יהודה שנמשל לאריה:

רש"י על בראשית פרק מט פסוק כג
(כג) וימרהו ורבו – וימרהו אחיו וימרהו פוטיפר ואשתו
לאסרו לשון וימרו את חייהם: ורבו – נעשו לו אחיו אנשי ריב

כי בעת הברכות נתגלו לו כל הפרטים הללו ברוח הקדש ששרתה עליו ולא מפי יוסף או אחיו, אלא גם בטרם ירד למצרים רואים אנו בין השיטין שיעקב נחשף קמעא קמעא למה שהתרחש באמת:

תחושת אב:

רש"י על בראשית פרק לז פסוק לה
וימאן להתנחם – (ב"ר) אין אדם מקבל תנחומין על החי וסבור שמת, שכל המת נגזרה גזירה שישתכח מן הלב ולא על החי:

כיצד לא הבין יעקב שאי-יכולתו להתנחם, מוכיחה שבאמת בנו חי? אלא על כרחנו להסיק, שלאחר התרשמותו הראשונית שאמנם 'נטרף' [בגלל סימני הכותנת המחודרת] והיה סבור שמת, מיד לאחר מכן החלו 'לכרסם' בו ספקות במיתתו ב'ת-מודע'⁵... וצריך להבין מה גרם לו לפקפק ב'גירסתם'?

⁵ זוהי משמעות 'נצנצה בו רוח הקדש שתתגרה בו אשת פוטיפר' שלכן 'התנסח' 'חיה רעה אכלתהו' [אף שבמודע חשב על טריפתו בידי חיה כפשוטו!]

ובכלל מסתבר שלשיטת רש"י, התחושה שיוסף לא נטרף
[כגירסת אחיו] ריחפה כל הזמן בבית יעקב, כדמוכח
מהשמות שהעניק בנימין [אחיו מאמו] לבניו:

רש"י על בראשית פרק מג פסוק ל
(ל) כי נכמרו רחמיו – שאלו יש לך אח מאם אמר לו אח היה לי ואיני
יודע היכן הוא יש לך בנים א"ל יש לי עסקה א"ל ומה שמס? אמר לו
בלע ובכר וגו' אמר לו מה טיבן של שמות הללו?

א"ל כולם על קס אחי והנרות אשר מנאווהו בלע שנבלע בין האומות.
בכר שהיה בכור לאמי. אשבל ששבו אל. גרא שנתגייר באכסניא.
ונעמן שהיה נעים ביותר. אחי וראש אחי היה וראשי היה. מפיו מפי
אבי למד. וחפיו שלא ראה חופתי ולא ראיתי אני חופתו. וארד קירד
לבין האומות וכו'...

מי לחשו לבנימין שלא היה בעת מכירתו⁶, שאחיו עדיין
חי ושבוי בין האומות? האין זה מוכיח שזו היתה התחושה
בבית?

ונראה שבניתוח האירועים למפרע, מתגלים ליעקב סימני
שאלה הרבה:

א. הצורה הצינית בה הציגו האחים את הכותנת המוכתמת בדם,
ללא זעקות שבר, ללא שום סימני אבל ואפילו לא 'קרעו
שמלותם'⁷ כדין אחים אבלים.

ב. אמרם: "הכר נא הכתונת בנך היא אם לא" – כאילו רמזו
בטרוניה שרק הוא הוא ה'בן' שלו ולא כאח להם, עד שנמנעו
מלבטא את שמו על שפתותיהם!

⁶ אחרת וודאי היה מגלה התנגדות לרעיון מכירתו, ולכן היו רק תשעה בלבד
והוצרכו לצרף הקב"ה עמהם. ואעפ"כ לא גילה בנימין לאביו, שהרי 'החרימו כל
מי שיגלה' [גם מי שלא היה נוכח בשעת מעשה]

⁷ ראה לדוגמה תגובתם להלן [מד, יג.]: "ויקרעו שמלותם" – ואולי כאן 'תיקנו' את
חוסר התאבלותם אז!

ג. "ויקומו כל בניו וכל בנותיו לנחמו" – כאילו הם עצמם אינם זקוקים לנחמה...
ד. אינם מציעים כלל לארגן קבוצת חיפוש לאיתור גופתו ולהביאו לקבורה!

מכל זה הבין יעקב בחכמתו, לאחר חלוף ה'שבעה', שסיפור 'חיה רעה אכלתהו' הוא כיסוי⁸ לסיבת היעדרו האמיתית, לכן הסיק שיהא זה חסר ערך לבקשם שהם יחפשו את גופתו, כי הם יודעים שבאמת אין גופה ולא יוכלו להביאה לו⁹. בנימין ניזון בוודאי מאוירה זו...

התחושה שהופכת ל'האשמה':
עשרים ושתים שנה אח"כ, כשחזרו ובקשו להוריד את בנימין אל האיש – מטיח בהם לפתע אביהם בפסקנות:

ספר בראשית פרק מב
(לו) וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יַעֲקֹב אָבִיהֶם אֲתִי שְׁפֹלְתֶם יוֹסֵף אֵינְנִי וְשָׁמְעוֹן אֵינְנִי וְאֵת בְּנֵימִן תִּקְחוּ עָלַי הֲיִו כְּלָנָה:

רש"י
(לו) אתי שכלתם – מלמד שחשדן שמה הרגוהו [=את שמעון] או מכרוהו כיוסף: שכלתם – כל מי שבניו אכזרים [=נעדרים, גם אם אין וודאות שמתו] קרוי שכול:

⁸ ראה תנחומא ויגש פרק ט: לפי שהיה יעקב אבינו סבור שיהודה הרג את יוסף בשעה שהביאו לו את הכתונת שנאמר ויכירה ויאמר כתונת בני חיה רעה אכלתהו (בראשית לז) ואין חיה אלא יהודה שנא' (שם מט) גור אריה יהודה והיה אומר יעקב ליהודה אתה הוא שטרפת אותו לפיכך ויקרע יעקב שמלותיו.
⁹ ולהעיר מרש"י לז, כג. ד"ה את כתנתו: זה חלוק [ממנה הפשיטוהו מלבד כתנת הפסים] מפני שעלולה להתגלות באיזור כשאיננה נראית קרועה בשיני חיה רעה ותתגלה התרמית...

כלומר, הוא מפנה אליהם במפורש 'אצבע מאשימה'¹⁰ שאתם גרמתם לאבדנו של יוסף! וזאת 22 שנה לאחר האירוע המצער, מה הביאו עתה למסקנה זו? גם אם חשב שחיה רעה לא טרפתהו, למה שיחשוד בבניו שהם העלימוהו?

והפלא הגדול הוא: שתוך כדי דיבור לאחר שקבע [בפסוק לו]: "אותי שכלתם", ממשיך בפסוק שלאחריו:

(לח) וַיֹּאמֶר לֹא יֵרֵד בְּנֵי עִמְכֶם בִּי אֲחִיו מֵת וְהוּא לְבָדוֹ
נִשְׁאָר וְקִרְאָהוּ אֶסּוֹן בְּדֶרֶךְ אֲשֶׁר תֵּלְכוּ בָּהּ וְהוֹרְדֶתֶם אֶת
שִׁיבְתֵי בִּיגּוֹן שְׂאוּלָה:

דמשמע שאירעו 'מיתה' שלא באשמת זדון, אלא סתם 'מת' [נטרף וכדו'] – מה פשר 'שינויי מצב הרוח' הללו אצל יעקב?

פליטת הפה שהחשידתם:

ספר בראשית פרק מב

(ל) דְּבַר הָאִישׁ אֲדֹנֵי הָאָרֶץ אֲתָנוּ קָשׁוֹת וַיִּתֵּן אֲתָנוּ
בְּמַרְגְּלִים אֶת הָאָרֶץ: (לא) וַנֹּאמֶר אֵלָיו בָּנִים אֲנַחְנוּ לֹא
הֵיינו מְרַגְלִים: (לב) שְׁנַיִם עָשָׂר אֲנַחְנוּ אֲחִים בְּנֵי אָבִינוּ
הָאֶחָד אֵינְנוּ וְהַקָּטָן הַיּוֹם אֶת אָבִינוּ בְּאָרֶץ כְּנָעַן:

יעקב המוס מכך שהתבטאו על יוסף – שכבר 22 שנה מוסכם על כולם שהו 'מת' בשיני חיה רעה – מה פשר הביטוי: "איננו"?! [ביטוי המורה על היותו 'נעדר' בנסיבות בלתי ידועות, אבל חי!..]

¹⁰ והביטוי 'חשדן' מוסב רק ביחס שמעון, לגביו היה זה רק 'חשד', אבל מסיים 'מכרוהו כיוסף' ולא אמר 'הרגוהו כיוסף' – מוכח שהיה ברור לו שיוסף חי!

כדפירש"י מב, יג.

(יג) ויאמרו שנים עשר עבדיך וגו' – וכצביל אותו א' שאיננו נתפזרנו בעיר לזקקו:

ומקרא מפורש הוא: לז, ל.

(כט) וישב ראובן אל הבור והנה אין יוסף בבור ויקרע את בגדיו: (ל) וישב אל אחיו ויאמר הילד איננו ואני אנה אני בא... [ולא היתה כוונת ראובן שהוא 'מת' אלא ש'נעלם' כי מכרוהו האחים]

כיצד א"כ מתבטאים הם בפני אביהם: שהם אמרו למושל המצרי: "האחד איננו"? נמצא שסיפורם אודות 'טרף טורף יוסף' הוא בדוי....

ברם, יעקב ברוב תבונתו, לא המשיך ללחוץ עליהם בשאלות, אדרבה מיד חזר לגירסה המקובלת 'אחיו מת', כי ידע שהוכחות ברורות אין בידיו¹¹ והאחים מעצמם לא יודו, אין טעם א"כ סתם להעכיר את האוירה במשפחה...

"אביך צנה לפני מותו"

ספר בראשית פרק נ

(טו) ויראו אחי יוסף כי מת אביהם ויאמרו לו ישטמנו יוסף והשב ישיב לנו את כל הרעה אשר גמלנו אתו: (טז) ויצונו אל יוסף לאמר אביך צנה לפני מותו לאמר: (יז) פה תאמרו ליוסף אנא שא נא פשע אחיך וחתאתם כי רעה גמלונך ועתה שא נא לפשע עבדי אלהי אביך ויבך יוסף בדברם אליו:

¹¹ ויש להניח שאף חשש מחשיפת האמת הנוראה, כי אז יהיה 'שכול' גם משאר בניו שככה אמללוהו...

הרמב"ן מוכיח מכאן שיעקב לא ידע:
ולכך נאמר ויצו אל יוסף לאמר אביך צוה לפני מותו לאמר
וגו', ואלו ידע יעקב בענין הזה היה ראוי להם שיחלו פני
אביהם במותו לצוות את יוסף מפיו, כי ישא פניו ולא ימרה את
דברו, ולא יהיו בסכנה ולא יצטרכו לבדות מלבם דברים:

רש"י על בראשית פרק נ פסוק טז
אביך נזה – (כ"ר יצמות סה) שינו בדבר מפני הסלום כי לא נזה
יעקב כן, שלא נחשד יוסף בעיניו:

מה שלא ציווה יעקב כן בעצמו, לא בגלל שלא ידע
מכלום, כי לדעת רש"י ידע גם ידע כדמוכח לעיל, אלא
מאחר וראה יעקב במשך שבע עשרה שנה, שיוסף אינו
מעלה על דעתו שום טינה או נקמה אל אחיו, על כן לא
ראה צורך לצוות בעצמו את יוסף.

לכן נאלצו לבדות מליבם, שהאבא ידע וחשש שמא יתנקם
בהם לאחר מותו לכן ציווה דרכם שיסלח להם.